

२०८०

शिक्षक पेसागत विकास तालिम

सामाजिक अध्ययन

(आधारभूत तह कक्षा ६ देखि ८)

प्रथम चरण

नेपाल सरकार

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

सानोठिमी, भक्तपुर

विषयसूची

क्र. स.	विषयवस्तु	पेज नम्बर
१	परिचय	१
२	तालिमको लक्ष्य तथा उद्देश्य	१
३	तालिम सक्षमता	२
४	तालिम संरचना	२
५	तालिमको विषयवस्तु	३
६	तालिम कार्यान्वयन कार्यविधि	५
७	तालिम मूल्याङ्कन	६
८	परियोजना कार्य	७

१. परिचय

विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धि वृद्धिका लागि विद्यालय तहमा कार्यरत शिक्षकहरूको निरन्तर रूपमा पेसागत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालनअन्तर्गत शिक्षक तालिम प्रमुख माध्यम हो । शिक्षकको पेसागत तालिमअन्तर्गत प्रत्येक मोड्युल १५ दिनको हुने गरी दुई मोड्युलको एक महिनाको शिक्षक पेसागत तालिम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । यसै क्रममा आधारभूत तह कक्षा ६ देखि ८ को परिवर्तित पाठ्यक्रमअनुसार शिक्षकको पेसागत विकास गर्नका लागि यो तालिम पाठ्यक्रमलाई परिमार्जन गरिएको छ । यो तालिम आधारभूत तहका शिक्षकहरूको आवश्यकतामा आधारित विषयवस्तुहरूलाई समेटेर १० दिनको आमन्त्रेयसामन्ने तथा ५ दिनको विद्यालयमा आधारित स्वाध्याय खण्डसहितको तालिमका लागि तयार गरिएको हो । यस तालिम पाठ्यक्रममा सामाजिक अध्ययनको अवधारणा, पाठ्यक्रम अध्ययन, नेपालको सन्दर्भमा सङ्घीयता र शासकीय स्वरूप, मानव मूल्य मान्यता, सामाजिक समस्या र समाधान, हाम्रो पृथ्वी, हाम्रो विगत, अन्तराष्ट्रिय, समासामयिक घटना र सूचना प्रविधि, हाम्रा आर्थिक क्रियाकलाप, जनसङ्ख्या र यसको व्यवस्थापन, मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित विषयक्षेत्र समावेश गरिएका छन् ।

२. तालिमको लक्ष्य तथा उद्देश्य

आधारभूत तहमा सामाजिक अध्ययन शिक्षण गर्ने शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने लक्ष्यले विकास गरिएको यस तालिम पाठ्यक्रमले देहायका उद्देश्य लिएको छः

- सामाजिक अध्ययनको अवधारणासँग परिचित हुनु
- आधारभूत तहको सामाजिक अध्ययन विषयको पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा शिक्षक निर्देशिकाको विश्लेषण तथा प्रयोग गर्नु
- सामाजिक अध्ययनका मुख्य विषयक्षेत्रसँग परिचित भई प्रभावकारी सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया सञ्चालन गर्नु
- सामाजिक अध्ययन विषयको मूल्याङ्कन प्रक्रियासँग परिचित भई मूल्याङ्कनका विभिन्न साधन निर्माण र अभ्यास गर्न

३. तालिमका सक्षमता

- सामाजिक अध्ययन विषयको अवधारणा, उद्देश्य र महत्वबोध
- पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र शिक्षक निर्देशिकाबिको अन्तरसम्बन्धको खोजी र प्रयोग
- सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको अन्तर्सम्बन्ध विश्लेषण
- मानव मूल्यमान्यताको आत्मसात् र अवलम्बन
- विविधताको बोध र सम्मान
- सामाजिक समस्या र विकृति पहिचान एवम् समाधानका उपायहरूको खोजी
- पृथ्वीको दैनिक र वार्षिक गतिको अवधारणा र प्रभाव पहिचान
- जलवायु परिवर्तनको कारण तथा प्रभाव समीक्षा
- विपद् व्यवस्थापनको अवधारणा र व्यावहारिक अभ्यास
- नक्सा कार्यसम्बन्धी प्रयोगात्मक सिप विकास र सहजीकरण
- मानव सभ्यता र त्यसले आधुनिक जीवनमा पारेको प्रभाव बोध
- प्राचीन नेपालको अवस्था एवम् मध्यकालीन नेपालको कला, संस्कृतिको विशेषताहरूको पहिचान र प्रस्तुति
- नेपालका आर्थिक क्रियाकलापको खोजी ,अभ्यास र प्रयोग
- सूचना प्रविधिको अवधारणा, महत्व एवम् सचेतना र सावधानी
- जनसङ्ख्या शिक्षा र जनसाङ्ख्यिकी अवस्थाको विश्लेषण र प्रयोग
- सामाजिक अध्ययनमा आन्तरिक मूल्याङ्कन र परियोजना कार्य र रुब्रिक्स निर्माण र प्रयोग

४ तालिम संरचना

- क. यो तालिम १५ दिन अवधिको हुने छ । यसको पहिलो खण्ड १० दिनको तालिम कार्यशाला (Training workshop) ढाँचामा आमन्त्रितसामन्ने विधिबाट प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रमा सञ्चालन हुने छ । यसको दोस्रो खण्ड ५ दिन अवधिको स्वाध्याय अभ्यास (Self study exercise) ढाँचामा आधारित हुने छ ।
- ख. दोस्रो खण्डको ५ दिने स्वाध्याय अभ्यास ढाँचाअन्तर्गत प्रशिक्षार्थीले आफू कार्यरत विद्यालयमा आधारित भई ४ ओटा परियोजना कार्य ४५ दिनभित्र सम्पन्न गरिसक्नुपर्ने छ । परियोजना कार्यको सबै प्रतिवेदन पहिलो खण्डको तालिम सम्पन्न भएको ५२ दिनभित्र सम्बन्धित शैक्षिक तालिम केन्द्रमा अनिवार्य रूपमा

पेस गर्नुपर्ने छ । यसमा मूलतः १० दिने तालिम कार्यशाला खण्डमा सिकाइका सैद्धान्तिक ज्ञान तथा सिपको व्यावहारिक प्रयोग एवम् प्रशिक्षार्थीको सिर्जनात्मक र प्रवर्धनात्मक क्षमता प्रदर्शन गर्न उपयुक्त परियोजना कार्य (Project work) तोकिएको छ ।

५ तालिमको विषयवस्तु

क्र स	मुख्य विषयवस्तु	विस्तृतीकरण	सत्र
१	सामाजिक अध्ययनको अवधारणा	<ul style="list-style-type: none"> परिचय महत्त्व, उद्देश्य र क्षेत्र सामाजिक अध्ययन, सामाजिक शिक्षा र सामाजिक विज्ञानबिच समानता र भिन्नता 	१
२.	पाठ्यक्रम अध्ययन	<ul style="list-style-type: none"> कक्षा ६ देखि ८ सम्मको पाठ्यक्रम अध्ययन (सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तु, सहजीकरण प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रक्रिया) पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिका एवम् सन्दर्भ सामग्री: अन्तर्सम्बन्ध र प्रयोग 	२
३.	नेपालको सन्दर्भमा सङ्घीयता र शासकीय स्वरूप	<ul style="list-style-type: none"> सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको गठन प्रक्रिया, काम, कर्तव्य, अधिकार र अन्तर्सम्बन्ध उल्लिखित विषयवस्तुमा आधारित सहजीकरण अभ्यास 	३
४.	मानव मूल्य मान्यता	<ul style="list-style-type: none"> मानव मूल्यमान्यताको (आत्मअनुशासन, सामाजिक व्यवहार, मानव सेवा, न्याय, शान्ति र अहिंसाको पालना) अवधारणा र अभ्यास राष्ट्रिय गौरवका आधारहरू पहिचान र सम्मान (धार्मिक सहिष्णुता, प्राकृतिक र 	४

		<p>सांस्कृतिक सम्पदा, विविधताको सम्मान)</p> <ul style="list-style-type: none"> सम्पदा संरक्षणका स्थानीय व्यावहारिक अभ्यास स्काउट र बाल क्लबको गठन, भूमिका र परिचालनसम्बन्धी अभ्यास 	
५.	सामाजिक समस्या र समाधान	<ul style="list-style-type: none"> सामाजिक समस्या र विकृति पहिचान र समाधानसम्बन्धी विभिन्न प्रक्रियाकलाप अभ्यास (घटना अध्ययन, वक्तृत्वकला, पोस्टर निर्माण, कथाकविता निर्माण बाल च्याली, सडक नाटक आदि) द्वन्द्व व्यवस्थापनका व्यावहारिक अभ्यास 	३
६.	हाम्रो पृथ्वी	<ul style="list-style-type: none"> दैनिक तथा वार्षिक गति र प्रभाव जलवायु परिवर्तन तथा अनुकूलन विपद् व्यवस्थापनको व्यावहारिक अभ्यास नक्सकार्य 	३
७.	हाम्रो विगत	<ul style="list-style-type: none"> प्राचीन नेपाल मानव सभ्यता (सिन्धु, युनानी) मिथिला, सिञ्जा सभ्यता प्रभावको खोजी मध्यकालीन नेपालको कला र संस्कृति 	३
८.	हाम्रो आर्थिक क्रियाकलाप	<ul style="list-style-type: none"> मौद्रिक कारोबारको अवधारणा र व्यावहारिक प्रयोग नेपालका प्रमुख आर्थिक गतिविधिको खोजी र अभ्यास वैदेशिक रोजगार, वैदेशिक व्यापारका सम्भावना र चुनौती विश्लेषण वित्तीय संस्थाको पहिचान र उपलब्ध सेवाहरूको खोजी र विश्लेषण उपभोक्ता अधिकारको व्यावहारिक अभ्यास 	३

९.	अन्तराष्ट्रिय, समासामयिक घटना र सूचना प्रविधि	<ul style="list-style-type: none"> समसामयिक घटनाको खोजी र सिकाइ सहजीकरणमा उपायहरू सूचना प्रविधिको सही प्रयोग र साइबर अपराधसम्बन्धी सचेतना तथा अभ्यास 	२
१०.	जनसाङ्ख्या र यसको व्यवस्थापन	<ul style="list-style-type: none"> जनसाङ्ख्याकी तथ्याङ्कको खोजी, प्रस्तुति (ग्राफ, तालिका आदि), विश्लेषण, व्याख्या जनसाङ्ख्यिकी (तत्त्व, मापन प्रक्रिया) 	२
११.	मूल्याङ्कन	<ul style="list-style-type: none"> मूल्याङ्कन प्रकार आन्तरिक मूल्याङ्कनका साधन निर्माण र प्रयोग 	२
१२.	विविध	<ul style="list-style-type: none"> उद्घाटन, समापन परियोजना कार्य प्रबोधीकरण लिखित परीक्षा सञ्चालन (पूर्व मूल्याङ्कन, पश्चमूल्याङ्कनसमेत) 	२
		जम्मा	३०

नोट: प्रत्येक सत्र १ घन्टा ३० मिनेटको हुने छ ।

६ तालिम कार्यान्वयन कार्यविधि

- क. यस तालिमको लक्षित समूहका सम्बन्धमा विगतमा २ ओटा १० दिने टिपिडी मोड्युल पूरा गरेका अथवा तालिम अप्राप्त स्थायी शिक्षकलाई १ महिने तालिमको पूरक कोर्सका रूपमा यस तालिममा सहभागी हुन योग्य मानिने छ ।
- ख. तालिमको अन्त्यमा शिक्षक पेसागत विकास प्रारूप, २०७२ अनुसार परीक्षा सञ्चालन र शैक्षिक जनशक्ति विकास परिषद्को निर्णयबमोजिम प्रमाणीकरण गरिने छ । तालिमको अन्त्यमा सम्बन्धित शिक्षा तालिम केन्द्रबाट प्रमाणपत्र प्रदान गरिने छ ।

- ग. स्वाध्याय अभ्यास खण्डका लागि तोकिएको परियोजना कार्य सम्पादन गर्ने क्रममा सन्दर्भ सामग्री अध्ययन, विज्ञसँगको परामर्श तथा प्रतिवेदन लेखन गर्नु मूलतः प्रत्येक प्रशिक्षार्थीको निजी दायित्व हुने छ । यस कार्यका लागि प्रशिक्षार्थीलाई आवश्यक परेमा इमेल वा फोनमार्फत वा प्रत्यक्ष भेट गरी सम्बन्धित प्रशिक्षकबाट मार्गदर्शन प्राप्त गर्ने सुविधा उपलब्ध हुने छ ।
- घ. तालिम सहजीकरण गर्दा देहायअनुसारका न्यूनतम विधिगत मापदण्ड पूरा गर्नुपर्ने छ ।

- शिक्षा तालिम केन्द्रका विज्ञ प्रशिक्षकबाट तालिम सत्र सञ्चालन गरिने छ । विषयको प्रकृतिअनुसार यस विषयका क्षेत्रमा लामो अनुभव भएका ब्यक्ति तथा गैरसरकारी संस्थाका पदाधिकारीलगायतलाई प्रशिक्षक बनाउन सकिने छ ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधि तथा सान्दर्भिक तालिम सामग्री प्रयोग गर्दै छलफल, अन्तरक्रिया, अनुभव, घटना वा मामला अध्ययन, समूह कार्य तथा प्रस्तुति, स्थलगत भ्रमणलगायतका विधिको अवलम्बन गरिने छ ।
- तालिमका क्रममा तोकिएको तालिम प्याकेजलगायतका सन्दर्भ सामग्री प्रत्येक सहभागीलाई वितरण गरिने छ ।

७. तालिम मूल्याङ्कन

- क. तालिम सम्पन्न गरेपछि प्रशिक्षार्थीको उपलब्धि मूल्याङ्कन गर्न देहायअनुसारका मूल्याङ्कन अङ्गगत अङ्कभार अनुसरण गर्नुपर्ने छ :

मूल्याङ्कनका अङ्गगत अङ्कभार

क्र. सं.	मूल्याङ्कनका अङ्क	अङ्क
१	नियमितता, सहभागिता र सक्रियता	५
२	सिर्जनात्मक तथा प्रवर्तनात्मक कार्य	१०
३	लिखित परीक्षा	२५
४	स्वाध्याय अभ्यास अन्तर्गत ४ ओटा परियोजना कार्य (२.५*४)	१०
	जम्मा	५०

प्रत्येक अङ्गको उत्तीर्णाङ्क ५० प्रतिशत हुने छ ।

क्र.स.	प्राप्ताङ्क	श्रेणी
	९०% र सोभन्दा माथि	विशिष्टतासहित प्रथम श्रेणी
	८०% भन्दामाथि र ९०% भन्दा कम	प्रथम श्रेणी
	६५% भन्दामाथि र ८०% भन्दा कम	द्वितीय श्रेणी
	५०% भन्दामाथि र ६५% भन्दा कम	तृतीय श्रेणी
	५०% भन्दा कम	असफल

ख. लिखित परीक्षाका प्रश्नपत्र निर्माण गर्दा देहायअनुसारको ग्रिड अवलम्बन गर्नुपर्ने छ।

ग्रिड तालिका

क्र. सं.	प्रश्नको प्रकार	प्रश्न सङ्ख्या	प्रतिप्रश्न अङ्कभार	पूर्णाङ्क
१	बहुवैकल्पिक	१०	०.५	५
२	संक्षिप्त उत्तरात्मक	५	३	१५
३	समस्यामूलक	१	५	५

	जम्मा	१६	-	२५
--	-------	----	---	----

८. परियोजना कार्य (Project work)

तालिम कार्यशाला खण्ड सम्पन्न गरेपछि सञ्चालन गरिने दोस्रो स्वाध्याय अभ्यास खण्डमा प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले देहायअनुसारको विशिष्टीकरण मापदण्डबमोजिम परियोजना कार्य सम्पादन गर्नुपर्ने छ ।

परियोजना कार्य

स्वाध्याय अभ्यास खण्डका लागि विद्यालयमा आधारित परियोजना कार्यहरू समावेश गरिएका छन् । जसमा परियोजना १ र परियोजना २ अनिवार्य रहेका र बाँकीमध्ये २ ओटा गरी जम्मा ४ ओटा परियोजना कार्य सबै सहभागीले सम्पादन गर्नुपर्ने छ । प्रत्येक परियोजनाको परिणामका (Output) रूपमा प्रत्येक प्रशिक्षार्थीले प्रतिवेदन स्वरूपको अलग अलग प्रतिवेदन दस्तावेज शैक्षिक तालिम केन्द्र समक्ष अनिवार्य रूपमा पेस गर्नुपर्ने छ ।

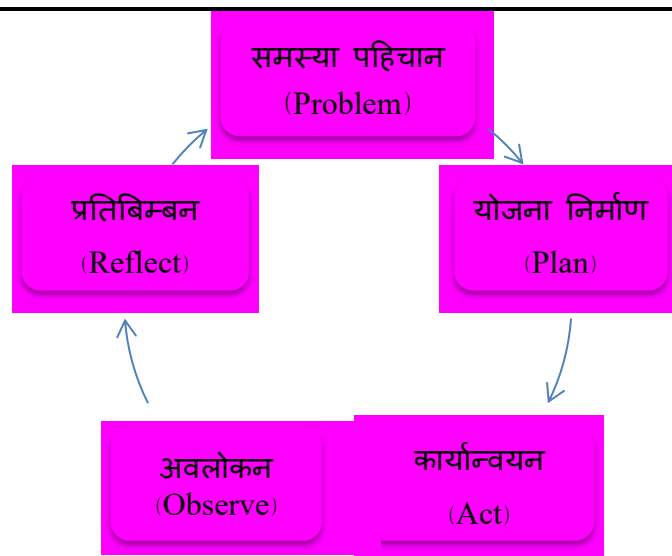
परियोजना कार्य १ : पाठयोजनामा आधारित शिक्षण अभ्यास

- फरक फरक १० ओटा पाठहरूको पाठयोजना तयारी गर्ने
- प्रत्येक पाठयोजनाका आधारमा शैक्षिक सामग्री विकास गर्ने
- प्रधानाध्यापकबाट सबै पाठयोजना प्रमाणित गर्ने
- पाठयोजनाका आधारमा क्रमबद्ध शिक्षण अभ्यास गर्ने
- प्रत्येक पाठ शिक्षणमा विद्यार्थीको पृष्ठपोषण सङ्कलन गर्ने
- परिमार्जित पाठयोजना अन्तिमीकरण गर्ने

नोट: अन्य परियोजना कार्यले नसमेटेका विषयवस्तु शिक्षणका लागि मात्र पाठयोजना तयार गर्ने ।

परियोजना कार्य २ : कार्यमूलक अनुसन्धान

- शिक्षकले आफ्नो कार्य सम्पादन सुधारका लागि कुनै एउटा विषय क्षेत्रमा Kurth Lewis द्वारा प्रतिपादित निम्नलिखित चक्र अनुसरण गरी कार्यमूलक अनुसन्धान गरी सोको प्रतिवेदन समेत तयार गर्ने

परियोजना कार्य ३ : नेपालको सन्दर्भमा सङ्घीयता र शासकीय स्वरूप

- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको सरकारको संरचनालाई देखाई चार्टपेपर तयार गर्ने
- सङ्घीय सरकारको काम, कर्तव्य, अधिकारको सूची तयार गर्ने
- स्थानीय समाजसेवी तथा राजनीतिज्ञसँग समन्वय गरी स्थानीय सरकारको कर्तव्य तथा अधिकारको बारेमा छलफल गर्ने
- नेपालका शासकीय स्वरूपसम्बन्धी प्रभावकारी शिक्षणका निम्ति उपयुक्त विधिहरूको सूची तयार गर्ने
- नेपालका शासकीय स्वरूपसम्बन्धी शिक्षण विधिमा मद्दत पुग्ने कुनै दुई नमूनाहरू निर्माण गर्ने
- समग्र सबै पक्ष समेटी प्रतिवेदन तयार गर्ने

परियोजना कार्य ४ : स्थानीय आर्थिक क्रियाकलापको क्षेत्र पहिचान र महत्त्व खोज

- स्थानीय आर्थिक क्रियाकलापहरूको क्षेत्र पहिचान गर्न अन्तर्वाता फाराम तयार गर्ने
- अन्तर्वाता र अवलोकन गरी विश्लेषण गर्ने
- महत्त्वपूर्ण आर्थिक क्षेत्रको पहिचान गर्ने र आर्थिक क्रियाकलापहरूको महत्त्वहरूको सूची तयार पार्ने
- विद्यार्थीलाई दिन सकिने परियोजना कार्य निर्माण र प्रयोग गर्ने
- परियोजना कार्यको प्रस्तुतीकरण गर्ने
- विद्यार्थीको सिकाइमा पारेको प्रभावसहित प्रतिवेदन तयार गर्ने

परियोजना कार्य ५ : सेवाक्षेत्रभित्रको जनसङ्ख्या बनोटको अवस्था अध्ययन

- विद्यार्थीका लागि परियोजना कार्य निर्माण र जिम्मेवारी प्रदान गर्ने
- शीर्षक, उद्देश्य, प्रक्रिया आदि समेटिएको कार्ययोजना तयारी गर्ने
- योजना कार्यान्वयन (क्षेत्रभ्रमण) र तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने
- अवस्था विश्लेषण र प्रतिवेदन तयारी गर्ने
- कक्षाकोठामा प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने
- शिक्षकद्वारा सम्पूर्ण प्रक्रिया तथा सिकाइसहितको प्रतिवेदन लेखन गर्ने

परियोजना कार्य ६ : मानव मूल्य मान्यता

- सामाजिक मूल्य मान्यता पहिचानका निम्ति आवश्यक पर्ने तथ्यहरू सङ्कलनका निम्ति अन्तरवार्ता फारम तयार गर्ने र अन्तरवार्ता सञ्चालन गर्ने
- समाजमा अहिंसाको सिर्जना गर्ने महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेका पक्षहरू पत्ता लगाउने
- धार्मिक सहिष्णुताको आधारमा सामूहिक भावनाहरू पहिचान गर्ने
- विविधता व्यवस्थानका निम्ति आवश्यक पर्ने रणनीतिहरूको सूची तयार गर्ने
- सांस्कृतिक सम्पदा, विविधताको सम्मानका निम्ति शैक्षणिक रणनीतिहरू तयार गर्ने

परियोजना कार्य ७ : सामाजिक समस्या र समाधान

- सामाजिक समस्या र विकृति पहिचानसम्बन्धी घटना अध्ययनका निम्ति अन्तर्वार्ता फारम तयार गर्ने र अन्तर्वार्ता सञ्चालन गर्ने
- सामाजिक समस्या सिर्जना गर्ने विभिन्न कारणहरू पत्ता लगाउने
- समस्या समाधानसम्बन्धी विभिन्न क्रियाकलाप अभ्यास घटना अध्ययन, वक्तृत्वकला, पोस्टर निर्माण, कथाकविता निर्माण, सडक नाटक आदि मध्ये कुनै एको विस्तृत योजना तयार गर्ने र सबै पक्ष समेटी प्रतिवेदन तयार गर्ने

ΩΩΩ